

## K čemu by měly sloužit recenze

Účelem recenzí v odborných časopisech je seznámit čtenáře s obsahem nově vyšlých publikací, poukázat na jejich možný přínos a vytknout jim jejich slabiny. Čtenářům se tak usnadní rozhodování, zda si v záplavě odborné literatury vyčlenit čas právě na četbu dané publikace. Recenze, které obsahují něco jiného, svůj účel nesplňují a časem čtenářů naopak mrhají.

Z tohoto důvodu jsme se rozhodli reagovat na recenzi Petra Soukupa věnovanou naší knize *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. (Recenze vyšla v SČ 2/2008 na stranách 435–438 – pozn. red.)

Nevadí nám její kritický tón, ten bychom přivítali. Ovšem pouze za předpokladu, že bychom měli pocit, že recenzent naší knize porozuměl a že ve svém textu skutečně dělá to, kvůli čemu se recenze obvykle píše.

Petr Soukup začíná i končí svoji recenzi zesměšňováním jednoho z autorů kvůli množství publikací, které v uplynulých dvaceti letech vyprodukoval. Samotnému autorovi to nijak nevadí. Má jenom obavu, aby se tento styl polemiky nestal obecným a aby ho málo produktivní badatelé nepoužívali k znevažování svých pracovitějších kolegů.

Recenzentovi se nelíbí už název knihy, respektive výraz pojišťovna v jejím podtitulu. Co je to za pojišťovnu, která nepojišťuje. Je trapné to zdůrazňovat, ale kvůli tomu jsme přece knihu psali. Je v ní vysvětleno, že vzdělání se má stát lékem na selhávání standardních pojistných mechanismů sociálního státu. A je v ní obsáhle vysvětlováno, proč tato náhražka funguje tak problematicky. Recenzent tuto hlavní myšlenku knihy z nějakého důvodu čtenářům *Sociologického časopisu* zatajil.

Dále vytýká autorům orientaci na francouzskou literaturu. Kniha však využívá také obsáhlé citace například z literatury americké a německé. Recenzent to autorům upírá, i když o pár odstavců dále s některými z těchto citací polemizuje. Proč s nimi vlastně polemizuje, když podle něj v knize nejsou?

Zcela naopak chybí vyjádření recenzenta k adekvátnosti použité francouzské literatury a jeho doporučení, kterých odborných zdrojů z francouzské sociologie mohlo být využito lépe. Toto opomenutí si autoři nedokáží vysvětlit.

Je pravda, že kniha cituje hojně právě z francouzské literatury. Člověku seznámenému se světovou sociologickou tradicí to jistě není třeba dlouze vysvětlovat. Již od dob Emila Durkheima se francouzská sociologie intenzivně zabývá otázkami vzdělanosti a postavením školy ve společnosti. Později v období 60. a 70. let vyjádřily právě polemiky, které vedl Bourdieu s Boudonem, velice plasticky problematiku školy a vzdělání ve fázi sociálního výtahu. Dodnes mohou sloužit jako příklad kultivované polemiky, jehož znalost by mnoha lidem prospěla. To, že jsou staré třicet let, by v přehledu vývoje problematiky za poslední století nemuselo snad tolik vadit.

Při četbě prací mnoha českých sociologů má člověk dojem, že existuje pouze sociologie anglosaská. Přesto recenzent autorům vytýká, že upozorňují na produkci francouzskou, aby jim vzápětí vyčetl, že nereferují o nizozemské a belgické. Je to poněkud nelogická argumentace. Tím spíše, že naše kniha opravdu nemá sloužit jako encyklopedie evropských sociologií vzdělání. Nastiňujeme v ní určité pojetí vývoje vzdělanosti, abychom ukázali, že dnešní vztah školy a trhu práce, který bývá vydáván za něco zcela přirozeného, zdaleka nebyl vždy samozřejmostí. Ani tuto informaci recenzent čtenářům neprozradil.

Při hodnocení empirické části recenzent hned úvodem naznačuje, že až na jednu či dvě výjimky zjišťujeme samé banality. To, co se Petru Soukupovi jeví jako naprostá banalita, bylo se zájmem přivítáno v ekonomických kruzích a naše zjištění byla podrobně a s dobrým ohlasem publikována po celý loňský podzim v týdeníku *Ekonom*. Potěšilo nás, že sociologie a její výzkumy, které obecně v České republice nejsou příliš známy, došly takové odezvy.

Poměrně velkou práci jsme si dali s otestováním dnes již klasických výzkumů Marka Granovettera ohledně úlohy sítě při získávání práce. Rozebrali jsme dílo tohoto často citovaného klasika jak z hlediska širšího teoretického kontextu jeho výzkumů, tak také z hlediska platnosti jeho výsledků. Ukázali jsme, jaké nové cesty při hledání práce dnes existují a nakolik selektivně jsou využívány jednotlivými vzdělanostními kategoriemi. Naši teoretickou analýzu odbyl recenzent vágními slovy o „Kellerově naturelu“, v části empirické poznámkou, ve které objevil to, co my, tedy že dnes existují nové cesty při hledání práce.

Recenzentovi se nelíbí, že Collinsův výraz „credential society“ je v knize překládán jako „společnost osvědčení“. Uvádí, že Miloslav Petrušek jej ve své knize překládá jako „společnost diplomů“. Zmíněný výraz lze překládat ještě i jinými způsoby a nechceme nikomu předepisovat, jaký ekvivalent si zvolí on sám. My mluvíme o osvědčení, protože se domníváme, že tento výraz lépe odpovídá požadavkům doby, kdy osvědčení o absolvování školy má sloužit především jako vstupenka na trh práce. Výraz „diplom“ byl podle nás přiléhavější v éře školy jako chrámu a částečně i v „éře výtahu“, kdy byla Collinsova práce publikována. Nechápeme, proč recenzent považuje tento výraz za zavádějící, a on sám to ani nijak neobjasňuje.

Právě tak nechápeme, proč je Petr Soukup tak rozhořčen kvůli našemu údajně nekorektnímu dvojímu útoku na dílo Petra Matějů a jeho kolektivu. Navíc nám vytýká, že od zmíněného kolektivu citujeme pouze jednu knihu. Pokud by četl naši práci opravdu pozorně, všimnul by si našeho třetího „útoku“ na Petra Matějů. Na straně 83 vysvětlujeme, že předmětem našeho bádání je něco úplně jiného, než co zkoumá v podobě sociálních nerovností v přístupu ke studiu Petr Matějů. Jestliže zkoumáme nerovnosti absolventů ve vztahu k trhu práce, stěží se můžeme nechat inspirovat výzkumy zcela odlišné problematiky.

Dále nám Petr Soukup vytýká, že mnoho tabulek se ocitlo v naší knize bez udání roku. Poněkud přehánění, neboť takové případy jsme našli pouze dva. I to nás samozřejmě mrzí a omlouváme se.

Od odborníka na danou problematiku bychom čekali podstatnější výtky než kritiku barevného provedení tabulek. Takže na vysvětlenou: Černobílé tabulky jsou obtížně čitelné pro širší veřejnost, které je publikace také určena. Proto bylo naší snahou učinit knihu přívětivější využitím barev pro lepší orientaci v tabulkách. Výsledek je určitým kompromisem mezi původní představou statistika, který používá škálu od červené do modré s rozlišením vzdálenosti dané hodnoty od průměru intenzitou barvy, a možnostmi finančně únosného grafického provedení. Z důvodu omezeného rozpočtu bylo bohužel nutno vyvést celý text pouze ve dvou barvách.

Při interpretaci kontingenčních tabulek bylo provedeno testování jednotlivých hodnot standardizovanými adjustovanými rezidui. Nepovažovali jsme za vhodné snižovat přehlednost textu těmito pro většinu čtenářů neznámými pojmy. Nebylo by pro nás samozřejmě nikterak obtížné sepsat knihu v natolik odborném stylu, že by ji většina čtenářů vůbec nepochopila. Nebylo to však naším cílem.

Nerozumíme tak úplně tomu, proč nám recenzent tak kriticky vytýká uvedení hladiny významnosti korelačních koeficientů. Data jsou založena na agregaci výběrových šetření a rozhodně je v nich přítomen vliv náhody, proto považujeme výběrový korelační koeficient za vhodnou a vcelku užitečnou míru asociace vztahu dvou veličin.

Není zde dostatečný prostor k diskusi nad přednostmi a slabými místy článku, který nám recenzent jako jeden z jeho spoluautorů dal k prostudování (Petr Soukup, Ladislav Rabušic, „Několik poznámek k jedné obsesi českých sociálních věd, statistické významnosti.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 2007 (43) 2: 379–395). Vzhledem k charakteru námitek bychom asi museli takovou diskusi uvést výkladem o tom, co je to náhodná veličina, jak vzniká a co je to univerzum, na kterém se provádí statistické zobecnění. Asi bychom se touto cestou dostali ke zjištění, že statistická signifikance nevypovídá o důležitosti, ale o tom, že v naměřených náhodných veličinách je prokazována jistá (v tomto případě korelační) zákonitost, která jen s malou pravděpodobností vzniká náhodně.

Dále je kritika směřována k úvodnímu popisu situace v EU. Zde jako kdyby si recenzent nepovšimnul, že smyslem knihy není podrobná analýza zemí EU, takže grafy publikované v úvodu mají jen navodit vlastní téma. Samozřejmě že mohl být proveden rozbor pro staré a nové země odděleně. Právě tak by se analýza mohla zaměřit třeba i na porovnávání zemí evropského jihu a severu.

Recenzent by však měl nechat autorům svobodu v tom, aby sledovali téma výkladu, které si sami zvolili. Může formulovat doporučení. Mohl také napsat knihu o vzdělanosti sám a lépe. My jsme ti poslední, kteří by mu v tom bránili.

Svá doporučení autorům by však měl formulovat argumentovaně a měla by mít alespoň nějakou vazbu na koncepci celé knihy. Petru Soukupovi se bohužel většinu výtek takto formulovat nepodařilo.

Jediná výtka, kterou od recenzenta plně přijímáme, se týká banální chyby, kterou jsme přehlédli při editaci tabulky č. 4. 3 na straně 106. Chyba se nám do

textu skutečně vloudila a mrzí nás to. Nejsme si však jisti, že je takového charakteru, aby opravňovala recenzenta k tvrzení, že tvrdě nabourává důvěru ve všechny ostatní tabulky. V knize ostatně uvádíme odkaz na internetové stránky, na kterých jsme publikovali spoustu údajů z výzkumu našeho desetičlenného kolektivu. Zde si může data doplnit a výpočty ověřit každý, komu jde skutečně o poznání výsledků naší tříleté práce.

*Jan Keller, Lubor Tordý\**

---

\* Kontaktní adresa: prof. PhDr. Jan Keller, CSc., Katedra sociální práce, Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity, Fráni Šrámka 3, 709 00 Ostrava – Mariánské Hory, e-mail: Jan.Keller@osu.cz.